

336.1/.5
ББК 65.018.531.1 я

Д 75 36

Д 75 Державні фінанси: перспективи розвитку. — Суми,
1996 — 58 с.

ISBN 5-7707-8645-0

Монографічний збірник присвячено розгляду питань щодо стану та перспектив розвитку державних фінансів України. Призначений для наукових працівників, аспірантів, студентів, а також спеціалістів, які займаються проблемами стабілізації функціонування державних фінансів.

0604000000—17

П — без оголошення

96

ISBN 5-7707-8645-0

ББК 65.018.531.1 я

©

1996 Українська академія
Банківської справи
БІБЛІОТЕКА

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ.

Єніфанов А. О.

Міжнародна торгівля — один з найважливіших компонентів зовнішньоекономічних відносин країн світу. Її показники відбивають рівень економічного розвитку країни, структуру її виробництва. Зовнішня торгівля сприяє економічному піднесенню народного господарства, викликає структурні зміни, прискорює процес впровадження нових технологій і модернізацію виробництва.

За роки державної незалежності Україна створила власну систему зовнішньої торгівлі, налагодила механізм валютного регулювання, митну службу, що в свою чергу здійснює позитивний вплив на стійкість платіжного балансу держави.

З року в рік зростають обсяги зовнішньої торгівлі України. Так, в 1995 році зовнішньоторговельні операції, на відміну від попередніх років, відбувалися в принципово інших умовах, характерною ознакою котрих стала практично повна їх лібералізація, зростання підприємницької активності широкого кола суб'єктів зовнішньоекономічних відносин всіх форм власності, відносна стабільність валютного ринку тощо. Всі перелічені чинники не могли не позначитися на загальних показниках розвитку зовнішньої торгівлі України.

За розрахунками, що базуються на даних митної статистики та враховують поставки газу, нафти по трубопроводах, а також торгівлю послугами, зовнішньоторговельний оборот товарами і послугами у 1995 році склав 31,8 млрд. дол. США, що у порівнянні з 1994 роком більше на 4,8 млрд. дол. США, або на 17,7%. Протягом 1994 — 1995 рр. відбулося подальше збалансування експорту та імпорту, тобто намітилась позитивна тенденція розвитку зовнішньоторговельного обороту, а саме випереджаючі темпи росту експорту (118,5%) порівняно з ростом імпорту (116,9%), що виступає фактором стабілізації загального стану торговельного і платіжного балансу України. Цей факт також підтверджує коефіцієнт еластичності експорту до валового внутрішнього продукту (співвідношення темпів росту) в минулому році дорівнював 1,34 (при падінні обсягів ВВП на 11,8%), що засвідчує реальні якісні зміни в сфері зовнішньої торгівлі.

Піднесення зовнішньої торгівлі у 1995 році було викликано рядом заходів щодо її лібералізації. Зокрема в 1994 р. скорочено кількість статей експорту, що підлягають квотуванню та ліцензуванню, скорочені поставки за міждержавними угодами, відновлено торги на Українській валютній біржі, дозволено попередня оплата по імпортних контрактах.

Проте, структура експорту, імпорту, та географія зовнішньоторговельних зв'язків практично не набули значних зрушень, що в свою чергу, призвело до від'ємного сальдо торговельного балансу, яке за розрахунками Міністерства економіки України (з урахуванням обсягів надходження газу та нафти з Росії і Туркменістану, а також торгівлі послугами) дорівнює 1202,2 млрд. дол. США, тобто майже на рівні 1994 року. Але, якщо розглянути цю проблему з іншого боку, слід зазначити, що у 1995 році намітилась дуже важлива тенденція щодо зменшення навантаження негативного сальдо на баланс зовнішньої торгівлі. Якщо в 1994 році на 1 млрд. дол. США загального торговельного обороту припадало 44,4 млн. дол. США від'ємного сальдо, то в 1995 році цей показник зменшився до 37,8 млн. дол. США, або на 17%. Для вирішення проблеми рівноваги торговельного балансу існують розрахунки, згідно яких відсутність односторонніх експортних обмежень у вигляді експортних тарифів з боку Російської Федерації, які призвели до подорожчання на 1,3 млрд. дол. США продукції, що імпортується до України (перш за все енергоносіїв), обумовила б позитивне сальдо зовнішньоторговельного обороту України в 1995 році в обсязі 100 млн. дол. США. Слід зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність України має всі умови для досягнення активного товарообороту щодо зовнішньої торгівлі. Це можна дослідити на базі динаміки коефіцієнту покриття імпорту експортом по товарах і послугах в цілому по Україні, який в 1995 році склав 0,93 проти 0,91 у попередньому році.

Оцінка зовнішньоторговельних відносин України з країнами СНД і Балтії свідчить про те, що зовнішньоторговельний оборот товарами і послугами в 1995 році становив 19360,7 млн. дол. США, що на 9,4% вище рівня 1994 року. Але імпорт з цих країн перевищив показники 1994 року на 6,7% і досяг 10834,5 млн. дол. США, що й призвело до від'ємного сальдо в розмірі 2,3 млрд. дол. США. Хоча експорт товарів в ці країни зріс за цей період на 13,0% і дорівнював 8526,2 млн. дол. США. Однак і тут обсяг

від'ємного сальдо зменшився на 300 млн. дол. США або на 11,4% проти рівня 1994 року.

В зазначений період питома вага зовнішньоторговельних операцій товарами з країнами СНД і Балтії склала 54,6% загального товарного експорту України та 67,6% товарного імпорту. Тобто, можна зазначити, що спостерігається підвищення коефіцієнта покриття імпорту експортом, який в 1995 році досяг 0,79 проти 0,74 в 1994 рік.

Найбільші експортні поставки здійснювалися в Російську Федерацію (5517 млн. дол. США, або 79,4% загальних обсягів експорту товарів до країн СНД і Балтії), Білорусь (530 млн. дол. США, або 7,6%), Туркменістан (256 млн. дол. США, або 3,7%). Товарний експорт країн СНД до України розподілявся таким чином: з Російської Федерації поступило продукції на 8144 млн. дол. США (78,7% загального обсягу імпорту України з цих країн), з Туркменістану — 985 млн. дол. США (9,5%), Білорусі — 509 млн. дол. США (4,9%), Казахстану — 271 млн. дол. США (2,1%). Таким чином, в 1995 році експорт товарів з України до Російської Федерації збільшився на 26,3% і склав 5517 млн. дол. США, імпорт зріс лише на 5,2% і досяг 8144 млн. дол. США. Але сальдо зовнішньоторговельного обороту цієї групи відносин залишилось від'ємним, що свідчить про зберігання високого ступеню залежності економіки України від Росії. На думку фахівців, якщо частка однієї держави перевищує 40% від загального обсягу експортно-імпортних операцій країни, то це дає можливість іншій державі контролювати її зовнішню торгівлю, суттєво впливати на внутрішній ринок, чинити економічний тиск.

В останні роки спостерігається значне погравлення в торгівлі України з країнами далекого зарубіжжя. Такий розвиток подій прогнозувався урядом ще на початку 1995 року. За розрахунками Міністерства економіки зовнішньоторговельний оборот з далеким зарубіжжям у минулому році становив 12420 млн. дол. США, що на 3100 млн. дол. США або на 33,3% більше, ніж у 1994 році, в тому числі експорт — 6763 млн. дол. США з ростом 26,1%, імпорт — 5657 млн. дол. США, що на 43,0% більше, ніж у 1994 році. Такий стрімкий зріст імпорту з країн далекого зарубіжжя викликаний наступними чинниками:

— скороченням обсягів власного виробництва і, як наслідок, відповідного зменшення ступеня задоволення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією;

— падіння виробництва в країнах СНД і Балтії, що були традиційними зовнішньоторговельними партнерами;

— недостатня конкурентоспроможність вітчизняних товарів.

До сфери зовнішньоекономічної активності України все ширше залучаються країни Західної Європи, країни Азіатського регіону та Близького Сходу, Американського континенту. Найбільш показовою була динаміка товарообігу з такими країнами, як Італія, де зовнішньоторговельний оборот в 1995 році збільшився в 1,6 рази, Польща (в 2 рази), Німеччина (в 1,4 рази), Туреччина (в 1,6 рази), Індія (в 2 рази), США (в 1,6 рази), Єгипет (в 1,3 рази).

Таким чином, зовнішня торгівля України стала географічно більш збалансованою. Україна поступово збувається односторонньої залежності від ринків країн колишнього СРСР. Це безпечний успіх політики президента України та уряду на цьому стратегічному напрямку зовнішньоекономічної діяльності, який відкриває для України шлях до входження у світову господарську систему, розширює можливості залучення у вітчизняну економіку зарубіжних виробничих та наукових досягнень найвищого гатунку.

З країнами далекого зарубіжжя традиційно складається позитивне сальдо. На жаль, випереджаючий приріст імпортих надходжень з цих країн у 1995 році (43%) проти експортних поставок до них (26%) позначився на балансі торгівлі з цими країнами. Якщо у 1994 році позитивне сальдо в торгівлі товарами і послугами склало 1406 млн. дол. США, то за минулий рік спостерігається тенденція до його зниження — 1106 млн. дол. США. Помітний вплив на цей процес мала торгівля з країнами Європи (від'ємне сальдо більше 1 млрд. дол. США), а також Америки (від'ємне сальдо — 319 млн. дол. США). Але ж налагодження стійких зовнішньоекономічних відносин з цими країнами призведе до підвищення авторитету України на світовому ринку.

Структура експорту та імпорту продукції значною мірою відображає галузеву структуру виробництва України, яка на сьогоднішній день залишається неефективною, зокрема, це стосується експорту. Так, питома вага сировини і матеріалів у торговельних операціях склала 56,8%, що майже на рівні 1994 року.

В структурі українського експорту, як і раніше, домінують чорні метали (3137 млн. дол. США, або 25% загального обсягу), цукор і кондитерські вироби з цукру (872 млн. дол. США, або 7%), реактори ядерні, котли, устаткування і механізми (844 млн. дол. США, або 7%), вироби з чорних металів (666 млн. дол. США, або 5%), продукція неорганічної хімії (528 млн. дол. США, або 4%). Високий відсоток у структурі експорту продукції металургії та харчової промисловості свідчить про технічну відсталість України, недостатній розвиток сучасних наукоємних виробництв. Для порівняння, частка металургії в структурі експорту розвинутих країн не перевищує 7%, а харчової промисловості — 4%.

Зовнішня торгівля України, велика її частка, здійснюється на базі прямих товарообмінних (бартерних) операцій. Слід зазначити, що протягом звітного періоду простежувалося деяке поліпшення становища при проведенні цих контрактів. Якщо у I кварталі рівень бартерних операцій у загальному експорті склав 39,0%, то за підсумками I півріччя він знизився до 37,4%, а в цілому за 1995 рік був на рівні 33,7%.

Заходами по регулюванню бартерних операцій вдалося дещо упорядкувати повернення імпоротної частини бартерних контрактів. Якщо за 1994 рік розрив між фактичними обсягами експорту та імпорту дорівнював 1,8 млрд. дол. США, то в 1995 році він зменшився до 1,0 млрд. дол. США, що свідчить про позитивний вплив зусиль виконавчої влади на ці процеси. Середньомісячне сальдо по бартерних операціях за 1994 рік дорівнювало 148,5 млн. дол. США, а за 1995 рік воно становило 87,0 млн. дол. США, або зменшилось на 41,4%. Тобто, ситуація із поверненням імпорту за бартером поступово стабілізується. Разом з тим, обсяг неповерненої частини за бартерними контрактами залишається досить значним. Це означає, що вітчизняна продукція використовується на ринках інших країн у формі неоплаченого кредиту. Крім того, за рахунок затримання імпоротної частини бартеру спотворюється статистика зовнішньоторговельного обороту в бік штучного завищення позитивного його сальдо. На жаль, сьогодні, зберігається, як і раніше, тенденція до залучення при проведенні бартерних операцій значної кількості високоліквідних вадів продукції українського експорту.

Чинниками наявності високого ступеню бартерних операцій в зовнішній торгівлі України є: залишки системи постачання, яка

функціонувала в межах єдиного народногосподарського комплексу СРСР, коли обмін продукцією між республіками здійснювався на безготівковій основі; високі ставки тарифів ввізного і вивізного мита. Тим самим бартер дозволяє підприємствам приховувати валютну виручку, уникати сплати податків.

Слід зауважити, що у 1995 році експорт продукції окремих товарних груп був переважно бартерним. Це стосується, в першу чергу, каучуку і гумових виробів (частка бартеру у загальному експорті склала 86,3%); а також м'яса та субпродуктів харчових (48,5%), цукру і кондитерських виробів з цукру (48,0%), чорних металів (30,1%), а виробів з них (36,80) та інших.

В експорті продукції легкої промисловості спостерігається зменшення поставок в країни СНД і Балтії та переорієнтація їх на інші країни світу. Зростає питома вага надання послуг (25% в обсязі експорту по цій галузі), особливо в Німеччину — виготовлення виробів з давальницької сировини.

Що стосується імпорту, то в Україну завозиться в основному та продукція, яка не виробляється, або виробляється в обмеженій кількості і необхідності потреб внутрішнього споживання і виробництва експортної продукції. Ненадходження зазначеної імпортової продукції негативно впливає на експорт, що пропорційно знижується. Це паливно-енергетичні ресурси, медикаменти, кольорові метали, бавовна та інші, в яких Україна не забезпечує свої потреби за рахунок внутрішнього виробництва.

На паливно-енергетичні ресурси припадає 28% від загального обсягу торговельних операцій. В 1995 році було завезено 66,3 млрд. куб. м природного газу (проти 69 у 1994 році), 13,3 млн. тонн нафти (проти 15,5), вугілля 16 тонн (проти 7,5), світлик нафтопродуктів на 1,8 млрд. дол. США (проти 1,0), ядерного палива на 314,3 млн. дол. США, у тому числі на компенсаційній основі 244,9 млн. дол. США (проти 290,2 і — 107,5 у 1994 році).

Таким чином, збереження негативного сальдо зовнішньої торгівлі за рахунок імпорту енергоносіїв, про що йшлося вище, відбувалось не тільки за рахунок зменшення надходження фізичних обсягів нафти та газу. Поряд з цим спостерігається значне зростання імпортих поставок до України вугілля та світлик фракцій нафтопродуктів. Із урахуванням того, що світлі нафтопродукти за ціною значно перевищують свій сировинний компонент, вказа-

на тенденція не могла не справити негативного впливу на сальдо зовнішньоторговельного балансу.

Як і раніше, у 1995 році значну частку імпорту посідали енергоносії (нафта, нафтопродукти, природний газ) — 32,4%. У 1994 році вони становили 20,3% від імпорту. Це вказує на високу енергомісткість української продукції. Її зниження — одна з найважливіших проблем нашого народного господарства. Вирішення цієї проблеми не лише дозволило б збалансувати зовнішню торгівлю, зменшити залежність від поставок із-за кордону, але й призвело б до здешевлення, і, відповідно, до підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

В останні роки Україна здійснювала зовнішньоекономічні операції з давальницькою сировиною з 68 країнами світу. Імпорт давальницької сировини протягом 1995 року збільшився майже удвічі і склав 1209 млн. дол. США. Залучення в процес виробництва сировини іноземних замовників поступово впливає на завантаження виробничих потужностей українських підприємств. В 1995 році готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, експортовано на 33,7% більше, ніж в 1994 році.

Темпи зростання обсягів ввезеної давальницької сировини випереджають відповідні темпи вивозу готової продукції, виробленої з неї (194% по сировині проти 133% по готовій продукції), що свідчить про продаж її на митній границі України. Таким чином, відбувається певне наповнення необхідними товарами внутрішнього ринку (слід врахувати високу питому вагу в давальницькій сировині поставок енергоносіїв).

Значні обсяги сировини надходили від суб'єктів господарювання Російської Федерації — 15,7%, Німеччини — 9,7%, Великобританії — 9%, Швеції — 7,7% обсягу імпорту давальницької сировини. Основними партнерами, які переробляють українську сировину були: Німеччина — 30%, Російська Федерація — 15,7%, Польща — 6,8%, Білорусь — 6%, Угорщина, та Італія — по 3,7%, Великобританія — 4,6%.

Найбільше експортовано продукції, що виготовлена на Україні з давальницької сировини до Російської Федерації — 36,9%, Сполучених Штатів Америки — 10,5%, Німеччини — 10%, Великобританії — 5,5%, Італії — 3,7%, Ірландії — 7%. В той же час повернуто до України готової продукції, виготовленої з української

сировини з Німеччини — 22,8%, загального об'єму імпорту продукції, виготовленої за кордоном на умовах давальницької сировини, з Бельгії — 14,2%, Ірландії — 13%, Російської Федерації — 12,4, Польщі — 6,2%, Великобританії — 4,4%.

Позитивний вплив на стимулювання операцій з давальницькою сировиною здійснив прийнятий Верховною Радою 15 вересня 1995 року Закон України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах». Закон регулює порядок ввезення давальницької сировини та вивезення виробленої з неї продукції, умови її реалізації, вексельного обігу, та інші питання.

Таким чином, доцільно зробити висновок, що для підвищення ефективності експорту України необхідно: провести його структурну перебудову — переорієнтацію експорту на ті напрямки, в яких Україна може зайняти провідне місце на світовому ринку; нарощувати випуск високоліквідної продукції на продаж за кордон та високотехнологічних наукоємних виробів; розширити роботу щодо сертифікації експортної продукції, особливо конкурентоспроможної; створювати власну інфраструктуру за межами України з метою проведення маркетингових досліджень, просування української продукції; активізувати роботу по створенню міжнародних фінансово-промислових груп. З метою підтримки підприємств-партнерів необхідно розширити пошук ринків збуту вітчизняної продукції за рахунок вивчення кон'юнктури світового ринку.

Одночасно, для скорочення обсягів закупівлі за імпортом та захисту вітчизняних товаровиробників необхідно проводити жорсткий режим економії матеріально-технічних ресурсів, особливо паливно-енергетичних; вивчати можливість підвищення ставок ввізного мита на готову продукцію промислового призначення.

Єпіфанов, А. О. Фінансові аспекти розвитку зовнішньої торгівлі України [Текст] / А. О. Єпіфанов // Державні фінанси: перспективи розвитку. — Суми, 1996. — С. 3-11.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В РЕСУРСОДОБЫВАЮЩИХ ОТРАСЛЯХ

Науменкова С. В., к. эк. н.,
доцент

Отмечая определяющую роль ресурсо-экологической составляющей, как важнейшего фактора обеспечения экономической безопасности, нельзя не заметить, что наиболее значимым в данной связи является вопрос о возможности эффективного контроля государства за национальными ресурсами, как жизненно важными источниками экономического роста, формирующими не только текущие, но среднесрочные и долгосрочные аспекты экономической динамики.

Украина по праву относится к числу государств с мощным и достаточно развитым минерально-сырьевым комплексом. С разведкой, добычей, переработкой и использованием минерального сырья связано 48% ее промышленного потенциала, почти 20% трудовых ресурсов, около 23—25% производимого национального дохода. Число эксплуатируемых месторождений полезных ископаемых составляет 3248, а суммарный объем ежегодной добычи минерального сырья на Украине достигает 1/5 объема добычи стран СНГ. Потенциальная стоимость добываемого сырья оценивается по данным Геоинформа в 14,6 млрд. долларов США в ценах мирового рынка, причем разведанные запасы полезных ископаемых Украины ориентировочно оцениваются в 7 трлн. долл. США. 7764 месторождений имеют промышленное значение и учитываются в Государственном балансе запасов, в том числе по 16 видам полезных ископаемых Украина занимает ведущее место среди стран СНГ и мира.¹

Вместе с тем создание на территории Украины мощной минерально-сырьевой базы определяется не только наличием значительных запасов различных видов полезных ископаемых, но и возможностями их освоения и добычи. В первую очередь это касается таких стратегических видов сырья, как нефть, газ, золото, алмазы, цветные и редкоземельные металлы, фосфаты, подземные воды. По оценкам экспертов, создание собственной минеральной

¹ Национальна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні в 1993 році. — К.: Видавництво Раєвського, 1994, С. 40.